

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту держави і права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; <https://orcid.org/0000-0003-3212-5652>

Котляренко Олександр,

кандидат юридичних наук, полковник юстиції, заступник начальника кафедри військового права та правоохоронної діяльності Національного університету оборони України; <https://orcid.org/0000-0001-8776-2515>

Кисленко Дмитро,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-6929-4236>

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ

Анотація. У статті розкрито проблемні питання класифікації міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ. Окрема увага приділяється нормативним засадам класифікації збройних конфліктів, що встановлені міжнародним правом. Висвітлено основні юридичні критерії для визначення наявності міжнародного збройного конфлікту та його відмінності від інших конфліктів. Дослідження також включає огляд міжнародних судових установ, таких як Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН та інші трибунали, юрисдикція яких поширюється на розгляд справ про міжнародні злочини, зокрема воєнні злочини та злочини проти людяності. Встановлено, що кожна з цих установ має свої особливості та підходи до класифікації збройних конфліктів, що може впливати на їхню правозастосовну практику. З'ясовує відмінності у підходах трибуналів та міжнародних судів до класифікації збройних конфліктів, аналізуючи конкретні випадки та прецеденти. Виявлено, що такі відмінності можуть призводити до різних юридичних наслідків, впливаючи на ефективність міжнародного правосуддя та забезпечення справедливості для постраждалих сторін. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що класифікація збройних конфліктів залишається складним та багатоаспектним питанням, яке потребує подальших досліджень для вдосконалення міжнародної правової системи.

Ключові слова: міжнародний збройний конфлікт, трибунал, судові установи, класифікація збройних конфліктів.

Kuzmichova-Kyslenko Yelyzaveta Volodymyrivna,

Ph.D in Law, Associate Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; <https://orcid.org/0000-0003-3212-5652>

Kotliarenko Oleksandr,

Ph.D in Law, Colonel of Justice, Deputy Head of the Military Law Department, The National Defense University of Ukraine; <https://orcid.org/0000-0001-8776-2515>

Kyslenko Dmytro,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str, Kyiv, Ukraine, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-6929-4236>

CLASSIFICATION OF INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS IN THE PRACTICE OF INTERNATIONAL JUDICIAL INSTITUTIONS

Abstract. *The article addresses the problematic issues of classifying international armed conflicts in the practice of international judicial institutions. Special attention is paid to the normative foundations for the classification of armed conflicts established by international law. The main legal criteria for determining the existence of an international armed conflict and its distinction from other conflicts are highlighted. The research also includes an overview of international judicial institutions such as the International Criminal Court, the International Court of Justice, and other tribunals whose jurisdiction extends to cases involving international crimes, particularly war crimes and crimes against humanity. It has been established that each of these institutions has its own characteristics and approaches to the classification of armed conflicts, which can affect their judicial practices. The article elucidates the differences in the approaches of tribunals and international courts to the classification of armed conflicts by analyzing specific cases and precedents. It has been found that such differences can lead to varying legal consequences, impacting the effectiveness of international justice and the provision of fairness for affected parties. Based on the conducted analysis, it is concluded that the classification of armed conflicts remains a complex and multifaceted issue that requires further research to improve the international legal system.*

Key words: *international armed conflict, tribunal, judicial institutions, classification of armed conflicts.*

Постановка проблеми. Аналізуючи міжнародно-правові норми можна дійти висновку, що міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) застосовується під час збройного конфлікту між двома або більше державами, або коли одна держава частково чи повністю окупована іншою державою, або збройного конфлікту який може статися між урядом держави та іншими озброєними формуваннями тощо. Проте, у МГП відсутнє повне визначення всіх ситуацій які можуть класифікуватись як міжнародний збройний конфлікт, що у свою чергу може негативно вплинути на систему міжнародного права. А отже питання класифікації міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ потребують всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему класифікації міжнародних збройних конфліктів в контексті практики судових установ на міжнародному рівні детально міжнародною-правовою та вітчизняною наукою не розглядалися, проте стало предметом у різному обсязі наукового роздуму таких науковців: Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко [4], М. М. Гнатовський [7], Д. Гудима [8], І. М. Макаров [13] та інші.

Метою статті є аналіз критеріїв класифікації міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ.

З огляду на мету статті маємо такі наступні **завдання:**

- розкрити зміст поняття міжнародний збройний конфлікт;
- означити нормативні засади класифікації збройних конфліктів;
- визначити міжнародні судові установи юрисдикція яких поширюється на розгляд справ про міжнародні злочини;

– з'ясувати відмінності у підходах трибуналів та міжнародних судів до класифікації збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «Збройний конфлікт» у міжнародних відносинах вперше застосовується у Женевській Конвенції 1949 року. Основні документи Міжнародного гуманітарного права такі як Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи 1977 р. розрізняють ситуації міжнародного збройного конфлікту (далі – МЗК) і «конфлікти неміжнародного характеру», точніше, неміжнародні збройні конфлікти (далі – НМЗК). Згідно зі статтею 2, спільною для чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, положення, що застосовуються до найбільш поширених випадків, коли оголошена війна або будь-який інший збройний конфлікт, який теоретично може виникнути між двома або більше Високими Договірними Сторонами та до «всіх випадки часткової або повної окупації». У 1977 році стаття 1 Додаткового протоколу I додатково додала ситуації, схожі на антиколоніальну боротьбу, яка до того часу вважалася неміжнародною. Проте ані Женевські конвенції 1949 року, ані Додатковий протокол не містять пояснення того, що слід розуміти під будь-яким «іншим збройним конфліктом» або самого терміну «збройний конфлікт» [1].

Після Другої світової війни союзними державами-переможницями були створені Міжнародні військові трибунали в Нюрнберзі та Токіо, Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй створила наступний міжнародний кримінальний трибунал. Рада Безпеки обмежила юрисдикцію МТКЮ (Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії), злочинами, скоєними під

час «збройного конфлікту» не тільки щодо воєнних злочинів, а й щодо юрисдикції Трибуналу щодо злочинів проти людства. Тому визначення того, що кваліфікується як збройний конфлікт, було життєво важливим для роботи Трибуналу. У середині 1990-х років у своїй першій справі (справа Тадіча) Апеляційна палата МТКЮ, розглядаючи «попереднє питання» про «існування збройного конфлікту», відому постанову, що «збройний конфлікт завжди має місце, коли є застосовується збройна сила між декількома державами або існує збройне насильство тривалого характеру між органами державної влади та збройними організованими групами або між групами такого типу в межах держави». Однак це визначення, яке об'єднує як міжнародний, так і неміжнародний збройний конфлікт, не слід розуміти як єдине визначення загальної концепції збройного конфлікту [2].

Міжнародне гуманітарне право починає застосовуватися з моменту, як виник будь-який «збройний конфлікт». Даний термін юридичної доктрини слід відрізнити від суміжних понять, зокрема поняття «війна». Тобто в одних випадках можна говорити про існування збройного конфлікту, в інших – ні, і саме це є визначальним для застосовності міжнародного гуманітарного права.

Основними юридичними критеріями для визначення наявності міжнародного збройного конфлікту є:

1. Міжнародний збройний конфлікт розпочинається із моменту, коли була застосована збройна сила між державами, які є суверенними (за теоретичним підходом навіть один постріл через кордон може вважатися таким, що зумовив міжнародний збройний конфлікт).

2. Існування неміжнародного збройного конфлікту залежить від його тривалості та рівня інтенсивності застосування сили та те наскільки залучається збройна група організаційної структури чи збройних сил.

Класифікація збройних конфліктів є одним із сучасних викликів, з якими стикаються ті, хто працює в галузі міжнародного гуманітарного права, а також суміжних галузей, таких як міжнародне кримінальне право. Оскільки застосування МГП залежить від наявності міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту, ключове значення має знати, коли такі ситуації існують. Крім того, оскільки не всі правила застосовуються до обох типів конфлікту, важливо визначити, що насправді становить кожен із двох типів збройного конфлікту. Збройний конфлікт існує, коли існує міжнарод-

ний або неміжнародний збройний конфлікт, а не навпаки [3].

Те, як класифікується конфлікт, визначає обсяг захисту відповідно до Міжнародного гуманітарного права, а також юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі -МКС) і спеціальних трибуналів, створених Радою Безпеки ООН.

Світова практика виділяє два види збройних конфліктів:

– Міжнародні збройні конфлікти. Під ними розуміють ті збройні конфлікти, які ведуться та виникають між державами.

– Неміжнародні збройні конфлікти. Для даного типу збройних конфліктів притаманним є залучення збройних недержавних груп та держави чи двох або декількох недержавних збройних груп. Такі конфлікти інколи мають назву громадянських війн, оскільки сфера їх дії обмежується внутрішніми чи внутрішньодержавними конфліктами.

Даний критерій розмежування має особливе значення, адже правова база, яка підлягає правозастосуванню, суттєво відрізняється, при тому, що фундаментальні основні правила являються незмінними. Суть відмінності полягає, в першу чергу, в тому, які є сторони (суб'єкти) конфлікту. Деякі конфлікти носять комплексний характер та до їх змісту належать обидва типи збройних конфліктів. В такій ситуації вони підлягають окремій класифікації. До ситуацій збройної окупації належать випадки, коли частина території або вся територія є окупованою іншою державою. Такі ситуації відносяться до міжнародних збройних конфліктів. У договірному та звичаєвому праві наявні спеціальні правила, покликані врегулювати такі ситуації. Факт існування збройного конфлікту, так само як і факт пов'язаності з ним норм міжнародного гуманітарного права, що підлягають застосуванню, з самого початку не завжди можуть носити очевидний характер (особливо при НМЗК). Проте деякі установи відслідковують за допомогою мап можливість виникнення чи існування конфліктів на світовому рівні.

В момент дії міжнародного збройного конфлікту наступне право підлягає застосуванню:

– Міжнародне гуманітарне право (в наукових колах також визначається як право збройних конфліктів чи право війни) покликане врегулювати державні дії і дії збройних недержавних груп, які покликані взяти участь і такому конфлікті. Для даного права притаманним є відповідальність держави чи відповідальність збройних груп, а не відповідальність на індивідуальному рівні.

– Міжнародне гуманітарне право своїм змістом має врегулювання міжнародної кримінальної відповідальності окремих осіб, які винні у вчиненні міжнародних злочинів (воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид) під час збройного конфлікту, а також не в його межах. Хоча міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право є взаємопов'язаними, вони складають собою окремі частини права міжнародного.

– Міжнародне право в галузі прав людини присвячене зобов'язанню держав (а в окремих випадках і недержавних суб'єктів) щодо осіб у межах юрисдикції та/або території держав як суб'єктів міжнародного права, хоча застосування міжнародного права в галузі прав людини може мати суттєві відмінності під час збройного конфлікту.

– Законодавство держав на внутрішньому рівні.

– Інші міжнародні договори та закони, які є укладеними державами, хоча під час збройного конфлікту їх використання може мати значні та відчутні відмінності.

Для сторін збройного конфлікту мають силу:

– Договори з міжнародного гуманітарного права, такі як чотири Женевські конвенції 1949 року, ратифікували всі визнані держави (але в них відсутні детальні положення щодо певних норм, зокрема тих, що застосовують до неміжнародних збройних конфліктів). Чимало держав ратифікували також пов'язані з конвенціями Додаткові протоколи 1977 року (їх ратифікували не всі держави, зокрема відмовилися ратифікувати США, Пакистан та Іран).

– Міжнародні кримінально-правові договори, такі як Римський статут Міжнародного кримінального суду, який ратифікували 123 держави. Серед країн, що не ратифікували цей статут – США, Китай, Ізраїль, Росія, Україна та Ємен.

– Міжнародні договори про права людини, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, культурні та соціальні права, Європейська конвенція з прав людини, Американська конвенція з прав людини та Африканська хартія прав людини і народів [4].

Судова міжнародна установа являє собою основний елемент системи міжнародного судочинства. Поняття «міжнародна судова установа» закріплена з 1996 року у національному праві через механізм трансформації в Конституцію України відповідних положень: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних

органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Міжнародний суд як незалежний орган був сформований у доктрині міжнародного права як консенсусне поняття. Такий суд може діяти на постійній основі або бути створеним «ad hoc», адже він є уповноваженим на прийняття рішень, що є обов'язковими для сторін, на підставі норм міжнародного права [5].

Проводячи аналіз судової міжнародної практики, Х. Лаутерпахт, суддя Міжнародного Суду ООН, оцінив перспективи діяльності судочинства на міжнародному рівні таким формулюванням «незважаючи на те, що існує потреба в даному трибуналі, який міг би забезпечити власною стабільною роботою розвиток права міжнародного, головний аргумент щодо утворення Постійної палати міжнародного правосуддя, цілком можливим є те, що державні діячі та юристи, що в 1920 році утворили проект її Статуту, не повністю оцінили потенціал суду, утвореного ними» [6].

В контексті даного дослідження, пропонуємо розглянути судові установи на міжнародному та національному рівнях, в залежності від того, які договори підписали держави, про які йдеться у даній роботі, і від державної політичної волі, на території держав яких перебувають злочинці:

Найефективнішим шляхом судового переслідування, зазвичай, є діяльність національних судів. Прикладом може слугувати ситуація, коли відбувалося судове переслідування воєнних злочинців в Нідерландах та Сирії, адже власне законодавство майже кожної держави містить положення щодо відповідальності за вчинення воєнних злочинів та судового переслідування суб'єктів таких кримінальних правопорушень.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) не поширюється на всі міжнародні злочини в масштабах всього світу. МКС уповноважений переслідувати геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини лише за конкретних обставин. До таких обставин належать, зокрема, наступні:

– Злочинці, винні у правопорушеннях, окреслених вище, мають громадянство однієї з 123 держав, які є сторонами Римського статуту.

– Можливі кримінальні правопорушення мали своїм місцем вчинення державну територію сторін Римського статуту.

– Державами було ухвалено рішення про визнання юрисдикції Суду (прикладом такої ситуації є Україна).

– Держави звернулися до Ради Безпеки ООН (прикладом є держави Лівія та Дарфур).

МКС надав перевагу судового розслідування на внутрішньому рівні злочинів міжнародного характеру та має втрутитися лише в тій ситуації, коли держава не бажає або не може відкрити кримінальне провадження проти осіб, які ймовірно вчинили міжнародні злочини.

Міжнародний суд не переслідує окремих осіб. Це суд для вирішення спорів між державами, який також може видавати консультативні висновки з питань міжнародного права. Він може визнати державу відповідальною за порушення своїх зобов'язань за міжнародним правом (наприклад, обов'язку запобігати геноциду та карати його).

Під час перехідного періоду, після низки випадків щодо конфліктів, внаслідок яких були створені гібридні або спеціальні (змішані) трибунали, покликані переслідувати міжнародні злочини, що були скоєні під час цих конфліктів. Наприклад, після Другої світової війни були створені Токійський та Нюрнберзький трибунали, спеціальний трибунал щодо колишньої Югославії та спеціальний трибунал щодо Руанди, а також змішані трибунали в Сьєрра-Леоне, Камбоджі, Східному Тиморі та Лівані [7].

Увагу судових міжнародних установ привертала такі основні проблеми, які поставали у ситуаціях, так би мовити, «інтернаціоналізації» збройних конфліктів, які можна класифікувати як неміжнародні. На початку новітньої практики з цього питання йшлося про рішення Апеляційної палати МКТЮ, у справі, що була згадана вище, справі Тадича. Питання кваліфікації збройного конфлікту у колишній Югославії було одним з перших серед таких питань. В даному аспекті Апеляційна палата МКТЮ відмітила: «Немає сумніву, що розглядуваний збройний конфлікт носить міжнародний характер, адже у його участі беруть дві чи більше кількості держав». Окрім цього, у ситуації НМЗК, яка виникла на державній території, такий конфлікт може перерости у міжнародний чи, в залежності від ситуації, носити міжнародний зміст та існувати поруч із НМЗК, у випадку, коли інша держава втрутиться в даний конфлікт своїми військовими силами, або якщо деякі зі сторін НМЗК будуть діяти від імені тієї чи іншої держави».

Таким чином, Апеляційною палатою МКТЮ було визначено два критерії альтернативного змісту, за наявності яких перетворення НМЗК на МЗК є можливим. На перший погляд, обидва вони носять доволі логічний характер, проте подальше їх застосування є неоднозначним у міжнародній судовій практиці [8].

Згідно зі статтею 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держави повинні гарантувати свободи та права конвенційного змісту кожному, на кого поширюється їхня юрисдикція: «Ця стаття є важливою для судів, які мають брати її до уваги, враховуючи те, що протягом семи років певна частина нашої території не перебувала під українською юрисдикцією». Саме тому суди, при розгляді справи, в якій йдеться про відшкодування шкоди державою, повинні врахувати ситуацію конкретних населених пунктів, регіонів та територіальних громад, де Україна позбавлена здійснювати ефективний контроль.

На переконання українських правників, державна юрисдикція носить територіальний характер саме тому, що є обмеженою її кордонами, а також є екстратериторіальною, тобто державна влада поширюється на конкретну територію іншої держави, де нею встановлено вирішальний вплив або ефективний контроль.

Європейським судом з прав людини було встановлено наявність юрисдикції екстратериторіального характеру у декількох ситуаціях певного типу. Перша ситуація – державні органи та їх посадові особи здійснювали власні офіційні повноваження на території іншої країни. Друга ситуація – держава здійснювала ефективний контроль, або, щонайменше, мала вирішальний вплив на її території, яка знаходилася за її кордоном. Таке може статися внаслідок окупації військами (що наразі відбувається в Україні), так і внаслідок того, що урядом була допущена можливість здійснити ефективний контроль (вирішальний вплив) іншою державою на його території, бо був відсутній спротив окупації, чи самостійно було запрошено до себе агентів іншої держави (наприклад, був запит на військову допомогу) [9].

Іншими словами, у держави може бути відсутня юрисдикція на конкретній території у рамках її кодону, якщо до іншої держави перейшов за цією територією ефективний контроль (остання реалізує екстратериторіальну юрисдикцію). З цієї позиції правники відзначають, що не слід розглядати державу як таку, що втратила ефективний контроль на конкретній її території, якщо певні обов'язки, якими гарантуються конвенційні права вона ще уповноважена виконувати належно.

Так, Прокуратура Міжнародного кримінального суду встановила ознаки міжнародного збройного конфлікту у протиріччі між збройними силами РФ на Донбасі та українськими військовими.

Звіт про дії з попереднього розслідування 2017 р. (пункт 94) прокурора МКС Фату Бенсуда містить наступні положення: «Канцелярією Прокурора було надано додаткові відомості, якими було вказано на факт існування військового прямого протистояння, з чого випливає, що найпізніше з 14 липня 2014 року, паралельно з збройним міжнародним конфліктом, на сході України відбувся збройний міжнародний конфлікт» [10].

Активне розслідування Прокурором МКС ситуації в Україні здійснюється від початку широкомасштабного вторгнення на підставі другої заяви Уряду України, надісланої згідно з пунктом 3 статті 12 Римського статуту, а також заяв 39 держав-учасниць. Водночас МКС обмежений в розслідуванні межами злочинів проти людяності й воєнних злочинів, а також злочину геноцид. Прокурор МКС Карім А. А. Хан заявив, що з огляду на те, що ні Україна, ні російська федерація не є державами-учасницями Римського статуту, МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо ймовірного злочину агресії. До того ж МКС може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії лише стосовно дій, вчинених після 17 липня 2019 року, тобто через рік після набуття чинності поправок до Римського статуту щодо визначення злочину агресії.

В загальній теорії конфлікту розрізняють конкретні військові зіткнення, такі як «військовий конфлікт», «війна», «анексія», «військовий інцидент» і «військова провокація».

Анексія – одне з військових зіткнень, яке у вузькому розумінні означає термін воєнний конфлікт. Його зміст розуміється як об'єднання і захоплення. Отже, анексія до окупації території однієї держави повністю або частково іншою державою насильницьким шляхом. У міжнародному праві анексія визначається як найжорстокіша форма агресії, і за цей акт передбачається міжнародно-правова відповідальність. Анексія вважається грубим порушенням норм міжнародного права. Статут ООН забороняє будь-яку погрозу силою та її застосування проти територіальної цілісності та політичного суверенітету будь-якої держави. Наприклад, за результатами «референдуму», проведеного на території Криму та Севастополя 14 березня 2014 року, Автономна Республіка Крим увійшла до складу Росії. Результати виборів не визнали ні Україна, ні країни Заходу. Міжнародні організації назвали анексію Криму незаконною. Верховна Рада України прийняла 20 лютого офіційною датою початку тимчасової анексії Росією Кримського півострова та Севастополі.

Канцелярія Прокурора Міжнародного кримінального суду оприлюднила оцінку ситуації на території Криму і Севастополя, яку вона кваліфікувала як міжнародний збройний конфлікт між Україною і Російською Федерацією, який виник не пізніше, ніж 26 лютого 2014 року. Згідно з оцінкою Канцелярії Прокурора, до ситуації в Криму лишається застосованим право міжнародних збройних конфліктів і після 18 березня 2014 року, тому що в Криму і Севастополі фактично зберігається стан окупації».

Окупація – позначають тимчасове зайняття однієї держави або коаліції держав міжнародно визнаної території іншої держави або низки держав. Різні аспекти режиму «Окупації» врегульовано 4-ю Гаазькою конвенцією 1907 (див. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907), Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949, Гаазькою конвенцією про захист культур. цінностей на випадок збройного конфлікту 1954, а також деякими іншими документами ООН. За приписами 4-ї Гаазької конвенції «Окупація» розпочинається зі встановлення фактичного контролю над окупованою територією і утворенням окупаційної адміністрації (військової або цивільної), а припиняється з моменту втрати фактичного контролю над цією територією. Ідеологія (концепція) статусу «Окупація», формалізована у деяких положеннях міжнародних документів, нині є застарілою та сумнівною щодо дотримання принципу справедливості й потребує критичного переосмислення [11].

Правові норми, що визначають режим окупації здебільшого засновані на положенні ст. 42 Гаазької конвенції 1907 року: «Територія вважається зайнятою, якщо вона дійсно знаходиться під владою ворожою армією. Зайняття поширюється тільки на ті області, де ця влада встановлена і в змозі здійснювати свою діяльність».

У той самий час, чинне гуманітарне право спирається на зміст положень, відповідно до яких право окупації не слід застосовувати виключно у випадку, коли завоювання є наслідком протистояння державі-агресору. Це положення, зокрема, було відображено в одному з рішень Нюрнберзького трибуналу. Даючи відповідь на аргумент, який був висунутий обвинуваченим, згідно з яким обвинувачений стверджував, що для німецького рейху зв'язок з нормами права військової окупації на територіях, які захопила Німеччина, суд констатував, що наукова доктрина щодо завоювання не має місце до випадків агресивної війни. «На переконання Трибуналу, – було наголошено у вирокі, – в даній ситуації

необхідність вирішувати, чи мала місце доктрина захоплення...там, де завоювання є наслідком агресивної війни, відсутня» [12].

Однак стан, за якого виникає військова окупація – це, насамперед, ситуація, коли згода з боку населення, що проживає на окупованій території, відсутня. Дана ситуація характеризується примусовою та позадоговірною присутністю ворожої армії. Для прикладу, можна запропонувати Резолюцію 1546 Ради безпеки, де остання заявила, що в Іраці окупація закінчилася 30 червня 2004 року, після того, як коаліційна тимчасова адміністрація розпалася. На переконання МКЧХ, йшлося про згоду тимчасового Іракського уряду про те, що будуть присутні багатонаціональні сили, що, по факту, ознаменувало завершення окупації [13].

Що стосується Криму, який було окуповано РФ, відповідно до Елементів злочинів Римського статуту МКС «термін міжнародний збройний конфлікт включає збройну окупацію». Офіс Прокурора МКС у 2016 році визнав ситуацію в Криму як його окупацію, щодо якої застосовується правовий режим МЗК (п. 88 Звіту про дії з попереднього розслідування 2016 р.). МКС встановив, що з 26 лютого 2014 року РФ було залучено особовий склад збройних сил для встановлення контролю над частиною території України.

У справі «ICSFT&ICERD» – про порушення РФ Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism) 1999 року та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination) 1965 року в міжнародному суді ООН. Заявляючи про порушення норм Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism) 1999 року позиція України полягала саме в тому, що це відбувалося шляхом надання зброї та інших видів допомоги незаконним збройним формуванням так званим «ДНР» та «ЛНР», відмова співпрацювати у запобіганні злочинам, пов'язаним із фінансуванням тероризму, шляхом вжиття всіх практичних заходів для запобігання та протидії підготовці на своїй території до вчинення цих злочинів у межах або за межами своєї території (ст. 18 ICSFT) [143].

Військовий інцидент також є подією з категорії військових конфліктів. Під військовим інцидентом розуміється збройний конфлікт, який стався випадково, залежно від обставин,

а не в результаті цілеспрямованих дій політичних сил. Під час військового інциденту в країні не відбувається істотних змін. Виникнення інциденти зазвичай пов'язані з суб'єктивною діяльністю військових структур, що належать до різних держав. Такі випадки трапляються здебільшого в прикордонних регіонах, коли випадково чи навмисно порушуються кордони сусідньої держави. Інколи військовий інцидент відбувається з причин, які не залежать від людини.

Військова провокація – це агресивні військові дії однієї держави проти іншої держави шляхом застосування збройних сил. У цьому випадку мета полягає в тому, щоб отримати подібну відповідь від іншої сторони. Військова провокація може здійснюватися з різними цілями [14].

У минулому притягнення до відповідальності воєнних злочинців на міжнародному рівні здійснювалось у межах діяльності Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів, Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, а також низки «гібридних» судових установ (Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати судів Камбоджі тощо). Наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд. Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду містить перелік складів воєнних злочинів, на які поширюється юрисдикція цього суду.

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року, до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

До того, як розпочалася Перша світова війна, державами було визнано, що деякі порушення законів війни, багато з яких було кодифіковано в Гаазькому положенні про закони і звичаї сухопутної війни 1899 та 1907 років, являють собою злочини. Статутом Нюрнберзького трибуналу у 1945 році було визначено воєнні злочини крізь призму поняття «порушення законів і звичаїв війни». Статут до таких злочинів відносив наступні: вбивство цивільних осіб, жорстоке поводження з ними або їхнє переміщення, що здійснювалися на окупованих територіях; вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими; вбивство заручників; розграбування суспільної чи приватної власності; безглузде знищення населених пунктів; руйнування, що не спричинені військовою необхідністю тощо (ст. 6 (b) Статуту) [15].

Перелік воєнних злочинів, що становлять серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, включає: умисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю; незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій; примус цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави; позбавлення особи права на неупереджене і нормальне судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільної особи; незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників (ст. 50 ЖКІ, ст. 51 ЖКІІ, додатковий протокол I 1977 року розширює перелік серйозних порушень Женевських конвенцій, додаючи до нього такі діяння: перетворення цивільного населення чи окремих цивільних осіб або місцевостей, що не обороняються, і демілітаризованих зон на об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною великої кількості смертей, поранень серед цивільних осіб; вчинення нападу на установи або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних смертей, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця; переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію, або депортація чи переміщення всього чи частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі; невинуватена затримка репатріації військовополонених чи цивільних осіб; застосування практики апартеїду, інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи; здійснення нападу на ясно розпізані історичні пам'ятки, твори мистецтва або місця відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у рамках компетентної організації, надається особливий захист, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань; позбавлення захищених осіб права на неупереджене і нормальне судочинство (ст. 85 ДП I) [16].

Окреслені вище норми щодо порушення міжнародного гуманітарного права підлягають застосуванню лише до збройних міжнародних конфліктів і тільки до тих дій, які були вчинені в момент ведення бойових дій, проте конкретних осіб (хворі і поранені комбатанти, які воювали на морі і на суші, цивільні особи і військовополонені).

Зміст поняття воєнного злочину може мати свій прояв у серйозних порушеннях інших норм міжнародного гуманітарного права, зокрема тих, для яких притаманною є звичаєва природа. Щодо збройних міжнародних конфліктів, державами було узгоджено, що до таких злочинів можуть бути віднесені певні порушення Гаазького положення у редакції 1907 року, зокрема: використання отруйних речовин; безглузде руйнування міст, не викликане військовою необхідністю; напад на місцевості, що не обороняються; напади на релігійні і культурні установи; розграбування суспільної й особистої власності [12].

Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права також застосовуються при кваліфікації кримінальних правопорушень «Проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», а саме «Порушення законів та звичаїв війни» за статтею 438 Кримінального кодексу України.

Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду визначає, що до воєнних злочинів під час міжнародних збройних конфліктів належать не тільки серйозні порушення Женевських конвенцій, але і 26 інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Другої світової війни [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, слід відзначити, що кожен вид збройного конфлікту, будучи сам по собі надзвичайною соціальною подією, має свої особливості та причини свого виникнення. А тому чіткі критерії для класифікації міжнародного збройного конфлікту забезпечить належне застосування норм міжнародного гуманітарного права. Питання класифікації міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ не є до кінця дослідженим та потребує подальшого всебічного розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Classification of Armed Conflicts by International Criminal Courts and Tribunals. *International criminal law review*. 2020. 20. 595–668. URL: https://brill.com/view/journals/icla/20/4/article-p595_595.xml
2. The Classification of Armed Conflicts by International Criminal Courts and Tribunals. *International Criminal Law Review*, 20(4), 595-668. URL:

- https://pure.uva.nl/ws/files/54140435/The_Classification_of_Armed_Conflicts_by_International_Criminal_Courts_and_Tribunals.pdf
3. Global Investigative Journalism Network. Розслідування воєнних злочинів: Що є законним під час війни? URL: <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-so-e-zakonnim-pid-cas-vijni/>
 4. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародне судочинство : навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2022 304 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10688/1/макет_Наливайко%20Л%2С%20Степаненко%20К.%20Міжнародне%20судочинство.pdf
 5. Степаненко К. В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/8.pdf> (дата звернення 15.04.2024)
 6. CHATHAM HOUSE. How are war crimes prosecuted? URL: <https://www.chathamhouse.org/2022/04/how-are-war-crimes-prosecuted> (дата звернення 15.04.2024).
 7. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ. Гнатівський М. М. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/61893c54-91f0-4d0c-9566-d9fc7340aaea/content>
 8. Обов'язки держави за Конвенцією про захист прав людини та відповідальність за їх невиконання. Д. Гудима. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1279211/> (дата звернення 15.04.2024).
 9. Перспективи притягнення до відповідальності рф в Спеціальному міжнародному трибуналі. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/93188/> (дата звернення 14.04.2024).
 10. International armed conflicts: main features, reasons, and types. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. Випуск 1 (67), 23. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2513/2982>
 11. Енциклопедична стаття. URL: <https://esu.com.ua/article-76770> (дата звернення 15.04.2024)
 12. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року. (набрання чинності для України міжнародного договору 24.08.1991 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
 13. Рішення Міжнародного суду ООН щодо позову України проти рф: основні положення та що означає для нашої держави. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-onn-shchodo-rovov-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi (дата звернення 13.04.2024).
 14. І. М. Макаров. Поняття і зміст режиму окупації у міжнародному праві. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc3/34.pdf>
 15. Устав Міжнародного воєнного трибуналу для європейських країн (прийнятий 08.08.1945 року). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950
 16. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
 17. Римський Статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
 18. Types of Corruption Crimes in Sports in the Countries of the European Union Tipos de delitos de corrupción en el deporte en los países de la Unión Europea Podliehaiev, K., Zarubei, V., Kuzmichova-Kyslenko, E., Rymarchuk, O., Kyslenko, D. Retos This link is disabled., 2024, 55, pp. 249–258

REFERENCES:

1. The Classification of Armed Conflicts by International Criminal Courts and Tribunals. *International criminal law review*. 2020. 20 595–668. Retrieved from https://brill.com/view/journals/icla/20/4/article-p595_595.xml
2. The Classification of Armed Conflicts by International Criminal Courts and Tribunals. *International Criminal Law Review*, 20(4), 595-668. Retrieved from https://pure.uva.nl/ws/files/54140435/The_Classification_of_Armed_Conflicts_by_International_Criminal_Courts_and_Tribunals.pdf
3. Global Investigative Journalism Network. Rozcliduvanna voienykh zlochyniv: Shcho ye zakonnym pid chas viiny? Retrieved from <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-so-e-zakonnim-pid-cas-vijni/>
4. Nalyvaiko, L. R., Stepanenko, K. V. (2022). Mizhnarodne sudochynstvo: navch [International justice: training. Manual]. Posibnyk. L. R. Nalyvaiko, K. V. Stepanenko. Dnipro : DDUVS, 304 s. Retrieved from https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10688/1/макет_Наливайко%20Л%2С%20Степаненко%20К.%20Міжнародне%20судочинство.pdf
5. Stepanenko, K. V. Poniattia, oznaky ta vydy mizhnarodnykh sudovykh ustanov [Concepts, signs and types of international judicial institutions]. Retrieved from <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/8.pdf> (data zvernennia 15.04.2024)
6. CHATHAM HOUSE. How are war crimes prosecuted? Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2022/04/how-are-war-crimes-prosecuted> (data zvernennia 15.04.2024)
7. Kvalifikatsiia mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv u praktysi mizhnarodnykh sudovykh ustanov [Qualification of international armed conflicts in the practice of international judicial institutions]. Hnatovskiy M. M. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/61893c54-91f0-4d0c-9566-d9fc7340aaea/content>
8. Oboviazky derzhavy za Konventsiiieu pro zakhyst prav liudyny ta vidpovidalnist za yikh nevykonannia [Obligations of the state under the Convention on the Protection of Human Rights and responsibility

- for their non-fulfillment]. D. Hudyma. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1279211/> (data zvernennia 15.04.2024).
9. Perspektyvy prytiahnennia do vidpovidalnosti rf v Spetsialnomu mizhnarodnomu trybunali [Prospects of prosecuting the Russian Federation in the Special International Tribunal]. Retrieved from <https://gurt.org.ua/news/informator/93188/> (data zvernennia 14.04.2024).
 10. International armed conflicts: main features, reasons, and types. *Naukovi pratsi mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*. Vypusk 1 (67), 23. Retrieved from <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2513/2982>
 11. Entsyklopedychna stattia [Encyclopedic article]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-76770> (data zvernennia 15.04.2024).
 12. IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli vid 18.10.1907 roku [IV Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations on the Laws and Customs of War on Land dated October 18, 1907]. (nabrannia chynnosti dlia Ukrainy mizhnarodnoho dohovoru 24.08.1991 roku). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
 13. Rishennia Mizhnarodnoho sudu OON shchodo pozovu Ukrainy proty rf: osnovni polozhennia ta shcho oznachaie dlia nashoi derzhavy [The decision of the International Court of Justice of the United Nations regarding the claim of Ukraine against the Russian Federation: the main provisions and what it means for our country]. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-oon-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi (data zvernennia 13.04.2024).
 14. Makarov, I. M. Poniattia i zmist rezhymu okupatsii u mizhnarodnomu pravi. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [The concept and content of the regime of occupation in international law. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University]. Retrieved from <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc3/34.pdf>
 15. Ustav Mizhnarodnoho voiennoho trybunalu dlia sudu ta pokarannia holovnykh voiennykh zlochyntsiiv yevropeiskykh krain (pryiniaty 08.08.1945 roku) [Statute of the International Military Tribunal for the Trial and Punishment of Major War Criminals of European Countries (adopted on August 8, 1945)]. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950
 16. Zhenevska Konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy vid 12 serpnia 1949 roku [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War of August 12, 1949]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
 17. Rymskyi Statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17.07.1998 roku [The Rome Statute of the International Criminal Court dated July 17, 1998]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
 18. Types of Corruption Crimes in Sports in the Countries of the European Union Tipos de delitos de corrupción en el deporte en los países de la Unión Europea Podliehaiev, K., Zarubei, V., Kuzmichova-Kyslenko, E., Rymarchuk, O., Kyslenko, D. Retos This link is disabled., 2024, 55, pp. 249–258.